

FORSVARETS BYGNINGS- OG ETABLISSEMENTSTJENESTE

FORSVAR FOR NATUREN

RADIOANLÆG RISHØJ

DRIFTS- OG PLEJEPLAN **2012-2026**

Titel: Radioanlæg Rishøj. Drifts- og plejeplan
2012-2026

Udgivet af: Forsvarets Bygnings- og
Etablissementstjeneste, 2013

Udarbejdelse: Orbicon A/S, Asger Astrup Kristensen

Kvalitetssikring: Forsvarets Bygnings- og Etablis-
sementstjeneste, skovrider Kristian Ahle-
feldt Gernow

Godkendelse: Forsvarets Bygnings- og Etablis-
sementstjeneste, chef for Miljøafde-
lingen, Boie Skov Frederiksen

Fotos: Orbicon A/S

**Layout og
produktion:** BUCHS AS

ISBN: 978-87-92898-08-1

Internetversion: Planen kan findes i elektronisk format
www.forsvaret.dk

INDHOLD

INDHOLD	5
1. RESUME	8
2. INDLEDNING	10
2.1. Forsvarets drifts- og plejeplaner	10
2.2. Konkret om drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj	15
3. MÅLSÆTNINGER	16
3.1. Forsvarets generelle drifts- og plejemålsætninger	16
3.2. Konkrete drifts- og plejemålsætninger for Radioanlæg Rishøj	18
4. STATUS	20
4.1. Ejendomsversigt og kortgrundlag	20
4.2. Militær anvendelse	21
4.3. Naturbeskyttelse	21
4.4. Fortidsminder	28
4.5. Publikumshensyn	28
4.6. Landskab og geologi	28
5. ANALYSE	30
5.1. Ny indsats	30
6. MODELLER	34
6.1. Lysåben natur	34
6.2. Artsbeskyttelse	36
6.3. Publikumshensyn	36
7. AKTIVITETER	38
7.1. Slåning	38
7.2. Afgræsning	39
7.3. Ikke-modelbeskrevne aktiviteter	40
8. REFERENCER	42
9. BILAG	44
KORTBILAG	44

LÆSEVEJLEDNING

Drifts- og plejeplanen indeholder ni kapitler med følgende emner:

Kapitel 1 (Resumé):

Kortfattet opsummering af drifts- og plejeplanens indhold.

Kapitel 2 (Indledning):

Beskrivelse af baggrunden for drifts- og plejeplaner på Forsvarets arealer generelt som specifikt.

Kapitel 3 (Målsætning):

Gennemgang af de kort- og langsigtede målsætninger for Radioanlæg Rishøj fordelt på strategiske, taktiske og operationelle mål.

Kapitel 4 (Status):

Status for forholdene på Radioanlæg Rishøj ved planperiodens start.

Kapitel 5 (Analyse):

Analyse af indsatsprogrammet for den kommende planperiode og tilhørende prioriteringer.

Kapitel 6 (Modeller):

Beskrivelse af aktivitetsmodeller for de mest fremtrædende aktivitetstyper i den kommende planperiode.

Kapitel 7 (Aktiviteter):

Anvisning af planperiodens konkrete realisering af indsatsprogrammet ved hjælp af specifikke aktiviteter.

Kapitel 8 (Referencer):

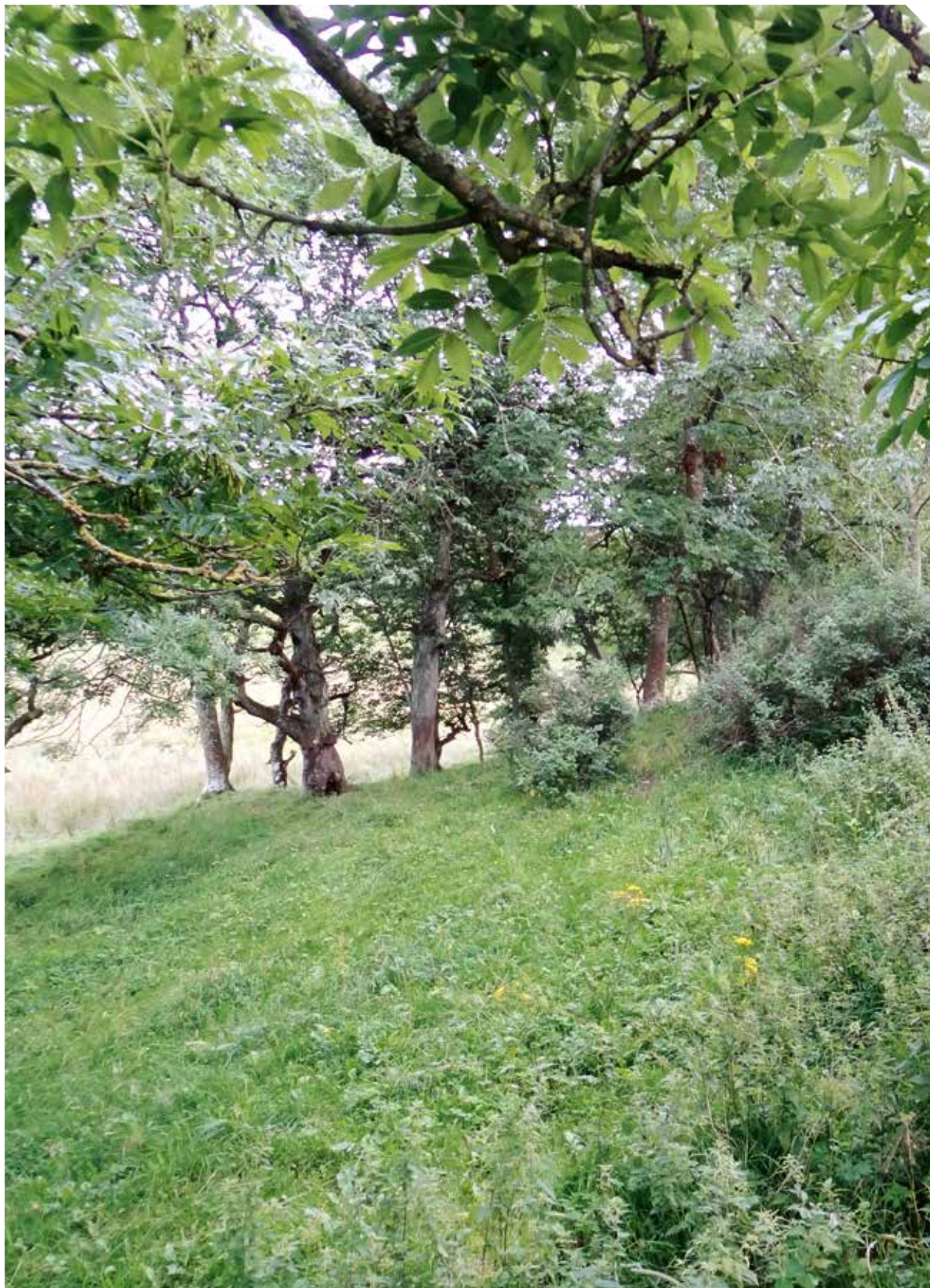
Sammenstilling af litteraturhenvisninger fra drifts- og plejeplanens enkeltkapitler.

Kapitel 9 (Bilag):

Udvalgte bilag til understøttelse af drifts- og plejeplanens hovedtekst.

Hvert af ovennævnte kapitler indledes med en kort opsummering af kapitlets væsentligste indhold.

Denne opsummering fremgår med kursiv for at adskille den fra den øvrige tekst.

1. RESUME

Forsvarsministeriets arealer ved Radioanlæg Rishøj omfatter i alt ca. 37 ha. Området udgøres af lysåbne arealer, der dels henligger som natur og dels som arealer der anvendes til antenneanlæg. Området har ikke tidligere været underlagt dokumenteret planlægning, og nærværende plan udgør således den første drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj. Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste, har udarbejdet planen.

Planen fastsætter som et grundlæggende mål at bevare arealerne ved Radioanlæg Rishøj som en velfungerende lokalitet for opfyldelse af Totalforsvarets behov. Samtidig sættes målene for naturbeskyttelse højt. De er af født af Radioanlæg Rishøjs naturværdier, herunder både nationalt og internationalt beskyttede og prioriterede naturtyper og arter, hvor Natura 2000-målsætningerne spiller en særlig rolle. Samtidig er der tilknyttet rekreative interesser.

Drifts- og plejeplanen giver en detaljeret status for forholdene på Radioanlæg Rishøj ved planperiodens start, herunder ejendoms- og matrikelforhold, forvaltning, historie, arealanvendelse, naturværdier samt publikumshåndtering. Af de 37 ha, ligger de 9 ha indenfor et internationalt beskyttet Natura 2000-område, under 1 ha udgør egentlige habitatnaturtyper. Hertil kommer ca. 10 ha, der er beskyttet efter dansk lovgivning.

Blandt de største udfordringer for forvaltningen af arealerne ved Radioanlæg Rishøj er sikring af den lysåbne natur. Tilgroning med vedplanter og græsser er en konstant trussel for de lysåbne naturtyper. Der planlægges derfor en indsats, der primært ved afgræsning skaber en kontinuerlig strukturforbedrende forvaltning af naturarealerne, der sikrer dem i gunstig bevaringsstatus.

Selve indsatsen formuleres i planens afsnit om behandlingsmodeller, som er fastlagt ud fra Forsvarsministeriets generelle retningslinjer for forvaltning af de forskellige arealtyper. Disse modeller omsættes til konkrete

aktiviteter, hvor der for Radioanlæg Rishøj dels er tale om engangsindgreb i form af rydning mv. og dels løbende naturpleje, blandt andet i form af afgræsning.

2. INDLEDNING

Dette afsnit beskriver baggrunden for drifts- og plejeplaner på Forsvarets arealer generelt, herunder formålet med planlægningen, planprocessen, retsvirkning m.v. Desuden beskriver det mere konkret baggrunden for drifts- og plejeplanen for Radioanlæg Rishøj.

Igennem de sidste 100 år er en række områder i Danmark blevet udlagt til militære formål, herunder særligt som skyde- og øvelsesterræner. Forsvaret råder således i dag over et samlet areal på ca. 33.000 ha, hvoraf størstedelen udgøres af nogle få meget store terræner. En stor del af arealerne udgøres af naturområder eller tidligere landsbrugsarealer, der ikke for nylig har været i omdrift. Der er også på en del terræner arealer, der er bortforpagtet til ekstensivt landbrug eller som drives som skov. De væsentligste målsætninger for arealerne er dog anvendelsen til militære uddannelsesformål og naturbeskyttelse, hvortil kommer, at Forsvarets arealer i disse år åbnes for publikum, når dette kan forenes med de primære målsætninger. For langsigtet at tilgodese de interesser, der er tilknyttet terrænerne, er det helt afgørende at sikre en effektiv og målrettet planlægning, hvilket har været en høj prioritet hos Forsvaret igennem de seneste årtier.

2.1. Forsvarets drifts- og plejeplaner

Siden 1991 er der for en række af Forsvarets skyde- og øvelsesterræner udarbejdet drifts- og plejeplaner med henblik på at sikre mulighederne for den nødvendige uddannelse og træning af enheder under realistiske vilkår og samtidig tilgodese hensynet til naturbeskyttelse og publikum. Drifts- og plejeplaner tager udgangspunkt i Forsvarsministeriets Miljø- og Naturstrategi 2012-2015 (Forsvarsministeriet, 2012). Der foreligger i dag 44 sådanne planer.

Forsvaret reviderer eksisterende planer i takt med, at disse udløber. Drifts- og plejeplanerne er således det

redskab, som Forsvaret anvender til at implementere miljø- og naturstrategien og gennemføre en arealforvaltning, der bedst muligt afvejer de mange hensyn, der knytter sig til militære terræner. Det sikres løbende, at eksisterende og nye lovmæssige bindinger, herunder fx kravene til beskyttelse af internationalt prioriterede naturtyper og arter, bliver integreret i planlægningen. Planerne udarbejdes i henhold til Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestes (FBE) generelle retningslinier for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner (FBE, 2011a).

Drifts- og plejeplaner omhandler i princippet alle forhold, der knytter sig til forvaltningen af de militære områder. Problematikken om støjgener fra militære aktiviteter er dog ikke indeholdt, men henhører under særlig regulering via Bekendtgørelse om støjregulering af Forsvarets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner (Miljøministeriet, 2007).

Formål og målgruppe

Formålet med drifts- og plejeplaner er at sikre et for Forsvaret bindende dokument, der

- beskriver de militære, naturbeskyttelses- og driftsmæssige målsætninger, der knytter sig til et givet terræn,
- fremlægger en status for terrænets værdier og anvendelse,
- foretager en analyse af, hvordan målsætningerne bedst tilgodeses og forenes,
- fastlægger generelle og konkrete plandispositioner for forvaltningen i den pågældende planperiode, og

- sikrer ejerskab blandt såvel interne som eksterne bidragydere igennem inddragelse i tilblivelsesprocessen.

Den primære modtager af drifts- og plejeplanen er den stedlige, forvaltende militære myndighed, der har ansvaret for den daglige drift af terrænet og implementering af drifts- og plejeplanen, samt de militære brugere. Hertil kommer øvrige myndigheder, frem for alt kommunen, som med drifts- og plejeplanen opnår et solidt og veldokumenteret udgangspunkt for administrationen af lovgivning på terrænerne, særligt lovgivning om planlægning, miljømål, naturbeskyttelse og vandløb. Endelig er planerne rettet mod befolkningen, herunder ikke mindst lokale interessenter, der ønsker at anvende terrænerne til fritidsformål.

2.1.1. Indhold

Forsvarets drifts- og plejeplaner er traditionelt opbygget således, at der på basis af et omfattende beskrivende statusafsnit og en oplistning af Forsvarets egne ønsker samt ønsker fra eksterne bidragydere foretages en afvejning. Denne leder frem mod en konkret oplistning af aktiviteter til implementering af planen. De foreliggende drifts- og plejeplaner er ganske omfattende og giver en detaljeret beskrivelse af de enkelte terræner.

Det er hensigten, at reviderede og nye planer bliver så operationelle som muligt. De beskrivende afsnit er derfor begrænset, således at planerne i videst mulige omfang refererer til allerede publiceret eller på anden måde tilgængelig information, fx tidligere drifts- og plejeplaner, der rummer en stor mængde meget værdifuld dokumentation. Samtidig er det hensigten, at planerne for at bevare størst mulig aktualitet ikke beskriver forskrifter og målsætninger, der er stærkt foranderlige. Dette gælder ikke mindst de militære målsætninger, der igennem de senere år har vist sig at ændres over kort tid. Her vil drifts- og plejeplanen frem for alt være en reference til de strateginotater, som Forsvaret udarbejder og løbende reviderer. Drifts- og plejeplanen er således en ramme, der skal sikre samordning af målsætninger og aktiviteter og derudover anviser den konkrete indsats på naturbeskyttelsesområdet. Udmøntningen af militære

målsætninger vil ske indenfor rammen af planen, men igennem konkrete projekter, der formuleres separat og i hvert enkelt tilfælde gennemgår myndighedsbehandling.

Planerne følger en kapitelstruktur, hvor målsætningen for de tilknyttede interesser vil vægtes højt, således at denne igennem et analyseafsnit nemt og overskueligt kan omsættes til egentlige aktiviteter. En gennemgående struktur i planerne er opdeling i følgende tre hovedfelter:

1. Militæranvendelse: Uddannelse og træning af personel og udvikling af materiel.
2. Naturbeskyttelse: Bevarelse og genskabelse af naturværdier. Herunder behandles fortidsminder.
3. Publikumshensyn: Adgang, information og formidling.

2.1.2. Revision, ændringer og tillæg

Proceduren for ændringer til eksisterende planer i planperioden er beskrevet i planerne. Planerne vil gennemgå egentlig revision så betids, at den ny version træder i kraft senest, når den eksisterende planperiode udløber. Der vil dog i de fleste tilfælde blive tale om, at planerne revideres halvvejs i planperioden på 15 år. Revisionen vil bestå i en evaluering af den foregående planlægning og indsats, samt en opdatering af status, herunder lovmæssige krav. På grundlag heraf indstilles eller videreføres eksisterende aktiviteter, ligesom der kan gennemføres nye. Revisionen består desuden af opdatering af digitalt og analogt kortmateriale.

Ændringer i planer, der ikke umiddelbart forestår revision, kan foretages af Forsvaret efter behørig inddragelse af eksterne parter, herunder myndighederne og andre. Ligeledes kan der for sådanne planer udarbejdes tillæg for specifikke, afgrænsede temaer, fx Natura 2000-bindinger.

2.1.3. Planproces

Udarbejdelse af en drifts- og plejeplan indebærer en række faser: Igangsættelse, indsamling af data og materiale, formulering, høring, beslutning og publicering, hvorefter kommer implementeringen. Interne brugere og eksterne bidragydere vil blive inddraget via høring og

konsultation med henblik på identificering af forslag og ønsker til planlægningen samt indsamling af relevant data fra forskningsinstitutioner, myndigheder, nabolodsejere og interesseorganisationer. Inddragelse vil ske dels formelt og dels uformelt. Planprocessen, der er nærmere beskrevet i Forsvarets generelle retningslinjer for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner påhviler Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste (FBE, 2011a).

2.1.4. Planperiode

Planperioden for drifts- og plejeplaner er fastsat til 15 år, og konkrete plandispositioner vil blive tilrettelagt indenfor denne tidsramme. Der kan for særlige delemler være tale om en kortere implementeringsfrist. Første periode for fx Natura 2000-planlægningen er 2009-2015 og anden periode er 2015-2021. Denne del skal således i princippet evalueres to gange i løbet af perioden for drifts- og plejeplanen, hvilket kan indebære en administrativ ændring af planen i det tilfælde, hvor der alene er tale om småjusteringer, et plantillæg eller en fuld revision, hvis der er tale om meget omfattende behov for ændringer.

2.1.5. Virkning, retsbaggrund og myndighedsinddragelse

Drifts- og plejeplaner er ikke juridisk bindende, og en række af de aktiviteter, de beskriver, kræver dispensation, tilladelse m.v. i henhold til dansk lovgivning, herunder lovgivning, der er en udmøntning af internationale regler. Igennem inddragelse af interessenter i tilblivelsesprocessen har Forsvaret dog en berettiget forventning om, at myndighedsbehandlingen af sådanne dispositioner vil ske med udgangspunkt i drifts- og plejeplanen, og dermed smidigt og hurtigt. Tilsvarende forventes det, at planerne bliver en platform for samarbejde mellem Forsvaret og lokalsamfundet og bidrager til gensidig forståelse for terrænernes drift, pleje og flersidige anvendelse.

2.1.6. Relation til lovgivning

Forsvarets drifts- og plejeplaner har tidligere beskrevet de lovmæssige bindinger, der har betydning for det enkelte terræn, herunder de konkrete forhold. Denne del er

fravalgt i de nye planer, da de foreliggende lovforskrifter er omsat i Forsvarets interne bestemmelser.

En ny forskrift for mange terræner er dog Natura 2000-planerne. I overensstemmelse med disse skal Forsvaret gennemføre passende foranstaltninger med henblik på at undgå forringelse af beskyttede naturtyper og levesteder for arter. Ydermere skal Forsvaret træffe passende foranstaltninger med henblik på at undgå forstyrrelse af de arter, for hvilke områderne er udpeget, for så vidt disse forstyrrelser har betydelige konsekvenser for opnåelse af bevaringsmålsætningen for de beskyttede arter. Den generelle bevaringsmålsætning for Natura 2000-områderne er at sikre eller genoprette en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper, som områderne er udpeget for at beskytte.

Til vurdering af indsatsen anvender Forsvaret Natura 2000-planerne, der på grundlag af basisanalyser udarbejdet af de tidligere amter og miljøcentre identificerer trusler. Trusler angives i planerne som aktuelt forekommende og konkrete påvirkningsfaktorer, der enkeltvis eller i samvirkning vil kunne forhindre, at naturtyperne og arterne opnår gunstig bevaringsstatus. Forsvaret opfatter Natura 2000-planerne som "screeninger", der identificerer alle aktuelle trusler. Ud fra dette vurderer Forsvaret mulighederne for at bidrage til en indsats og gennemfører igennem sin planlægning konkrete aktiviteter, der kan imødegå de oplyste trusler. Forsvaret iværksætter ikke yderligere vurdering af betydningen af igangværende militære eller andre aktiviteter i forhold til naturtyper og levesteder, men vil, i det omfang der i planperioden eventuelt bliver opmærksomhed om nye temaer, forholde sig hertil.

2.1.7. Relation til generelle retningslinjer

Forsvaret har udarbejdet syv bestemmelser, der fungerer som generelle retningslinjer for fx skovdrift, drift og pleje af landbrugsarealer og lysåbne naturarealer, forebyggelse og bekæmpelse af invasive arter (FBE, 2011a-g). Disse retningslinjer vil udgøre rammen for forvaltningen på det enkelte terræn og således være direkte retningsgivende for drifts- og plejeplanerne. Det sker fortrinsvis igennem kapitel 6, hvor der opstilles modeller for den konkrete

Figur 2-1: Radioanlæg Rishøjs geografiske beliggenhed markeret med rød afgrænsning.

implementering af planen, og hvor der er en mere specifik reference til bestemmelserne.

2.1.8. Konkret implementering

Drifts- og plejeplaner vil i kraft af deres relativt lange gyldighedsperiode kun vanskeligt kunne anvendes som et dokument til direkte dag-til-dag-implementering af konkret forvaltning. Lokale enheder af Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste forestår omsætning af drifts- og plejeplanerne til specifik implementering ud fra planernes afsnit om operationelle målsætninger og de opstillede konkrete aktiviteter.

Radioanlæg Rishøj forvaltes af Forsvarsministeriet. Ansvar for driften af arealerne er placeret ved Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste.

Baggrunden for at udarbejde en drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj er bl.a., at det er beliggende i et Natura 2000-område. Dette bevirker, at der påhviler Forsvaret en række internationale forpligtigelser, som sikres implementeret i den daglige forvaltning af arealet ved nærværende plan.

2.2. Konkret om drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj

Radioanlæg Rishøj er beliggende i Frederikshavn Kommune ved landsbyen Understed, se figur 2-1. Arealet er på ca. 37 ha. Det består overordnet af nogle lysåbne og græsdominerede arealer. På dele af arealerne er der militære installationer i form af diverse antenneanlæg. Andre arealer er uden forsvarsmæssig anvendelse og henligger som natur.

3. MÅLSÆTNINGER

De kort- og langsigtede målsætninger for Radioanlæg Rishøj har fungeret som et arbejdsredskab under drifts- og plejeplanens udarbejdelse og er i sin færdige form bestemmende for den fremtidige drift og pleje af terrænet. Målsætningerne er opstillet og fordelt på en række strategiske, taktiske og operationelle mål indenfor emnerne militæranvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn. Målene er indbyrdes forbundet fra det overordnede og langsigtede til det konkrete og kortsigtede.

Forsvaret har lagt stor vægt på at formulere målsætningsdelen af drifts- og plejeplanen, idet man med dette afsnit har et samlet overblik over de generelle og konkrete mål fordelt på de militære udviklingsmål, naturbeskyttelsesmålene og målene for publikumshensyn. Målene opdeles i strategiske, taktiske og operationelle mål, der opstilles skematisk for at lette overskueligheden og lette både den løbende og den afsluttende evaluering af planen. De strategiske mål er langsigtede, mens både de taktiske og operationelle mål er målbare indenfor planperioden. Strukturen lægger op til opfyldelse af Forsvarets generelle beslutning om at sikre evaluering af drifts- og plejeindsatsen, jf. Forsvarets Miljø- og Naturstrategi 2012-2015 (Forsvarsministeriet 2012).

3.1. Forsvarets generelle drifts- og plejemålsætninger

Målsætningen for driften af Forsvarets arealer er sammensat af mål for: militær anvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn. Disse forskelligartede mål er formuleret og prioriteret i drifts- og plejemålsætningerne for de enkelte terræner og på grundlag af Forsvarets generelle retningslinjer udmøntet til en række arealtilknyttede og kortsigtede drifts- og plejemålsætninger for de enkelte arealer.

3.1.1. Militær anvendelse

Arealerne på Forsvarets skyde- og øvelsesterræner

anvendes af Totalforsvarets enheder til primært uddannelsesmæssig brug. Arealerne skal derfor fremstå så varierede som muligt, så de over tid indeholder de terræntyper, der er behov for til militære uddannelser. Radioanlæg Rishøj anvendes ikke til øvelsesmæssigt brug. Af samme grund opstiller nærværende plan ikke målsætninger for den militære anvendelse af terrænet.

3.1.2. Naturbeskyttelse

Forsvarets arealer udgør i kraft af mange års ekstensiv drift og målrettet naturpleje nogle af de bedst bevarede naturområder i Danmark. Mange terræner er helt eller delvist udpeget som naturarealer af international betydning med krav om en aktiv indsats for at sikre gunstig

bevarelsesstatus for særligt udpegede naturtyper og arter (i alt ca. 17.000 ha). Dette skal igennem en indsats mod fx næringsstofberigelse, tilgroning, uhensigtsmæssig hydrologi og invasive arter. Hertil kommer, at der på alle terræner potentielt forekommer arter, der kræver særlig beskyttelse, fx odder, danske arter af flagermus, visse krybdyr- og paddearter samt insektarter.

Yngle- og rasteplasser for dyr og planter omfattet af Habitatdirektivets bilag II og IV er endvidere beskyttet ifølge Naturbeskyttelseslovens § 29 a og § 29 b. Ifølge Naturbeskyttelseslovens § 52 er offentlige myndigheder endvidere forpligtet til at sikre en god plejetilstand på en række beskyttede naturtyper på offentlige arealer. Forsvarets arealer rummer ydermere andre væsentlige

samfundsmæssige værdier i form af kulturminder, som skal beskyttes. Det er en generel målsætning, at Forsvaret aktivt bidrager til sikring af naturværdierne.

3.1.3. Publikumshensyn

Hovedparten af Forsvarets arealer er tilgængelige for civilt publikum, når arealerne ikke anvendes til militær uddannelse. De skal derfor tilbyde publikum gode oplevelser i forbindelse med såvel organiseret som

uorganiseret brug. Publikums adgang skal kanaliseres hensigtsmæssig i forhold til militære aktiviteter og faciliteter samt naturområder og arter, der kræver særlig beskyttelse mod forstyrrelser.

3.2. Konkrete drifts- og plejemålsætninger for Radioanlæg Rishøj

De kort- og langsigtede målsætninger for Radioanlæg Rishøj er sammensat af en række strategiske,

Strategiske, taktiske og operationelle målsætninger for Radioanlæg Rishøj:

Type	Strategisk	Taktisk	Operationel
Natur	Natura 2000-område nr. 8: Forsvaret bidrager i videst mulig omfang til sikring af den økologiske integritet i delområdet. Naturtyper og arter skal have en gunstig bevaringsstatus. For naturtyper og for arters levesteder, der er vurderet til naturtilstandsklasse I eller II og gunstig prognose skal udviklingen i areal og tilstand være stabil eller i fremgang. For naturtyper og arters levesteder, der er vurderet til naturtilstandsklasse III-V og/eller ugunstig prognose, skal udviklingen i naturtilstand være i fremgang, således at der opnås naturtilstand I-II og gunstig bevaringsstatus, såfremt de naturgivne forhold giver mulighed dertil.	Naturtype 6230 *surt overdrev målsættes til naturtilstandsklasse 2 (=god). Naturtypen søges udvidet gennem de kommende tre planperioder fra 0,8 ha til et samlet areal på mindst 2,5 ha.	Fortsat afgræsning af hele arealet med kvæg, i alt 9,5 ha. Muligheden for at forøge græsningstrykket fra 2014 afsøges.
	Beskyttede naturarealer: Bevare og pleje beskyttede naturtyper og fastholde/skabe god plejetilstand. Forsvaret har plejeplicht på arealerne og arealerne må ikke gro til i krat eller skov. På dele af arealerne kan accepteres en vis tilgroning med træer og buske.	Opretholdelse af eng, mose og overdrevsarealerne i en lysåben plejetilstand med spredte hjemmehørende træer og buske.	Lavtliggende arealer på overdrevet slås en til to gange årligt med fjernelse af materiale, iværksættes 2014. Afgræsning som beskrevet ovenfor.
	Øvrige arealer: Fremme mangfoldig flora og fauna.	Arealerne med anden anvendelse plejes ved slåning, i en lysåben plejetilstand. Landbrugsdriften udfases.	Arealerne under antenneanlægget slås én gang årligt, ca. 20 ha. Afskåret materiale samles op og fjernes. Landbrugsdrift på 1,9 ha udfases ved forpagtningskontraktens ophør. Mod vest etableres afgræsning af arealerne som samgræsning med eksisterende afgræssede arealer. Mod øst indgår arealet der slås, jf. aktivitetsoversigt.

taktiske og operationelle mål. De strategiske mål udtrykker de langsigtede mål for den fremtidige drift. De taktiske mål tager udgangspunkt i den kommende planperiode og er kontrollerbare på periodeniveau. De operationelle mål udgør de mest handlingsorienterede mål, der i lighed med de taktiske mål også er kontrollerbare. I særdeleshed taktiske og operationelle mål vil på sigt indgå i evalueringen af drifts- og plejeplanens målopfyldelse.

Samlet set tjener de taktiske mål til opfyldelse af de strategiske mål, ligesom de operationelle mål skal sikre opfyldelse af de taktiske mål. Ved hjælp af denne struktur er de strategiske, taktiske og operationelle mål sammenkoblede for at tydeliggøre den røde tråd gennem drifts- og plejeplanens dispositioner fra det overordnede til det konkrete niveau.

4. STATUS

Afsnittet giver en status for forholdene på Radioanlæg Rishøj ved planperiodens start. Status indeholder en beskrivelse af ejendoms- og matrikelforhold, forvaltning, militære aktiviteter, arealanvendelse, naturværdierne og publikumshåndtering. For så vidt angår Natura 2000-naturen lægges vægten på beskrivelse af tilstanden af naturtyper og arter inden for den del af Natura 2000-områderne, der hører til Radioanlæg Rishøj, dog således at der sker en afvejning af betydningen af dette i forhold til forekomsten og tilstanden i de øvrige Natura 2000-områder. Hertil kommer en status for Bilag IV-arter i terrænet som helhed og for øvrige beskyttede arter. Der gives indledningsvis en summarisk beskrivelse af terrænet og dets historie.

Udarbejdelse af statusafsnittet i denne drifts- og plejeplan bygger på et bredt grundlag af data og information, herunder oplysninger fra Danmarks Miljødata, miljøministeriets portal om vand- og naturplaner, Natura 2000-planen for Natura 2000-område nr. 8, Åsted Ådal, Bangsbo Ådal og omkringliggende overdrevsområder, med tilhørende basisanalyser. Hertil kommer værdifuld information fra lokale enkeltpersoner og institutioner. Endelig indgår et betydeligt datagrundlag fra undersøgelser iværksat af Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste, herunder udredning om Bilag IV-arter, naturudviklingstyper mv. Hovedparten er publiceret eller på anden måde offentlig tilgængeligt. Der henvises i øvrigt til www.forsvaret.dk

4.1. Ejendomsoversigt og kortgrundlag

Radioanlæg Rishøj ejes af Forsvarsministeriet. Arealet grænser overvejende op til landbrugsland. Mod vest findes et mindre skovareal samt naturarealer.

Radioanlæg Rishøj er beliggende i Frederikshavn Kommune. Følgende matrikler udgør arealet:

- 12a, Den sydlige Del, Understed
- 13b, Den sydlige Del, Understed
- 14, Den sydlige Del, Understed
- 51e, Den nordøstlige Del, Understed

4.1.1. Arealanvendelse

Det samlede areal udgør ca. 37 ha. Den overordnede arealanvendelse fremgår af figur 4-1.

4.1.2. Kortmaterialer

På grundlag af luftfotos, markgennemgang, matrikelkort og tidligere kort er der udarbejdet digitale kort, som omfatter følgende:

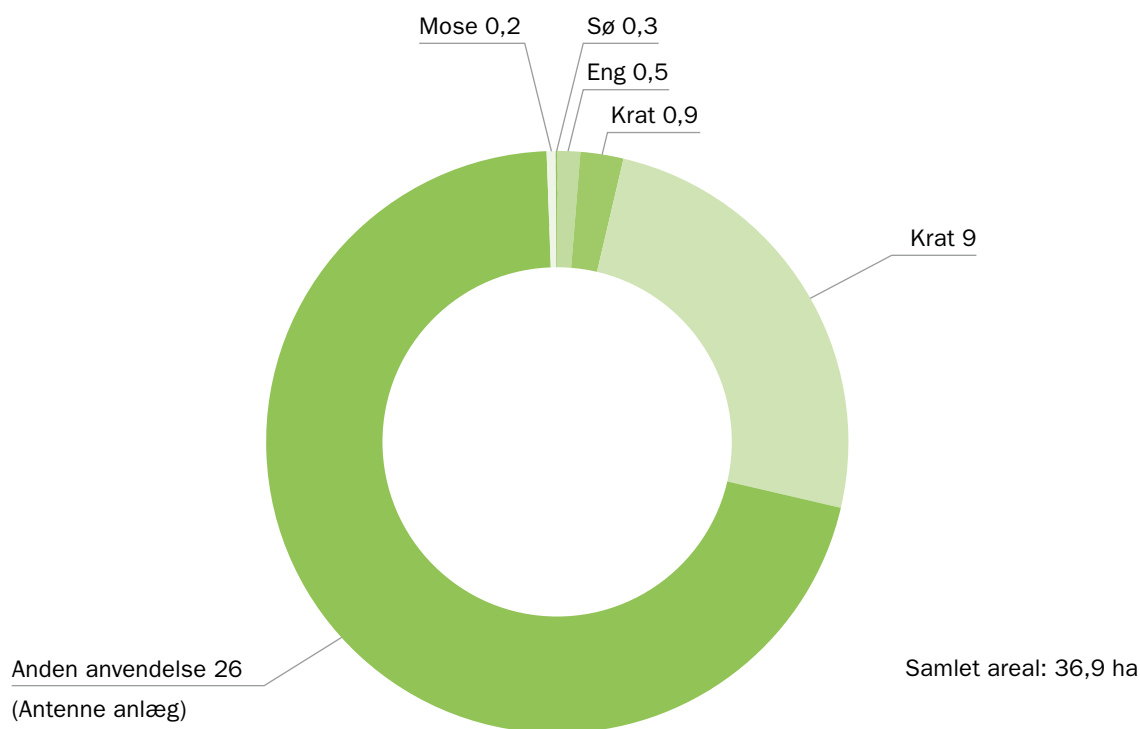
- administrativt grundkort
- aktivitetskort
- naturudviklingstypekort

Administrativt grundkort

Det administrative grundkort viser status for arealanvendelsen på tidspunktet for iværksættelse af planarbejdet (2011). I princippet medtages alt af betydning for drifts- og plejeplanlægningen. Kortene anvendes som grundlag for aktivitetskortene, samt for eventuelle temakort, som kan udarbejdes i tilknytning til planen.

Aktivitetskort

Aktivitetskortene er fremstillet på baggrund af ovennævnte administrative kort og er en grafisk illustration af de fremtidige forskrifter og retningslinjer beskrevet

Figur 4-1: Overordnet arealanvendelse for Radioanlæg Rishøj baseret på driftsklasseinddeling. Tallene angiver areal i ha.

som aktiviteter i drifts- og plejeplanen. Systematikken er her, at der med farver og særlige signaturer angives de områder, hvor der gennemføres aktiviteter og plejeforanstaltninger. En homogen farve angiver aktiviteter, der er tilbagevendende fx slåning og afbrænding af lysåben arealer, men skravering angiver engangsindgreb (projekter). I visse tilfælde, fx ved aktiviteter med meget begrænset arealstørrelse, er tiltagene udeladt af det trykte kort, men anvist på det digitale kortmateriale.

Naturudviklingstypekort

Naturudviklingstypekortet er udarbejdet på baggrund af det administrative grundkort og illustrerer terrænets langsigtede arealudvikling.

4.2. Militæranvendelse

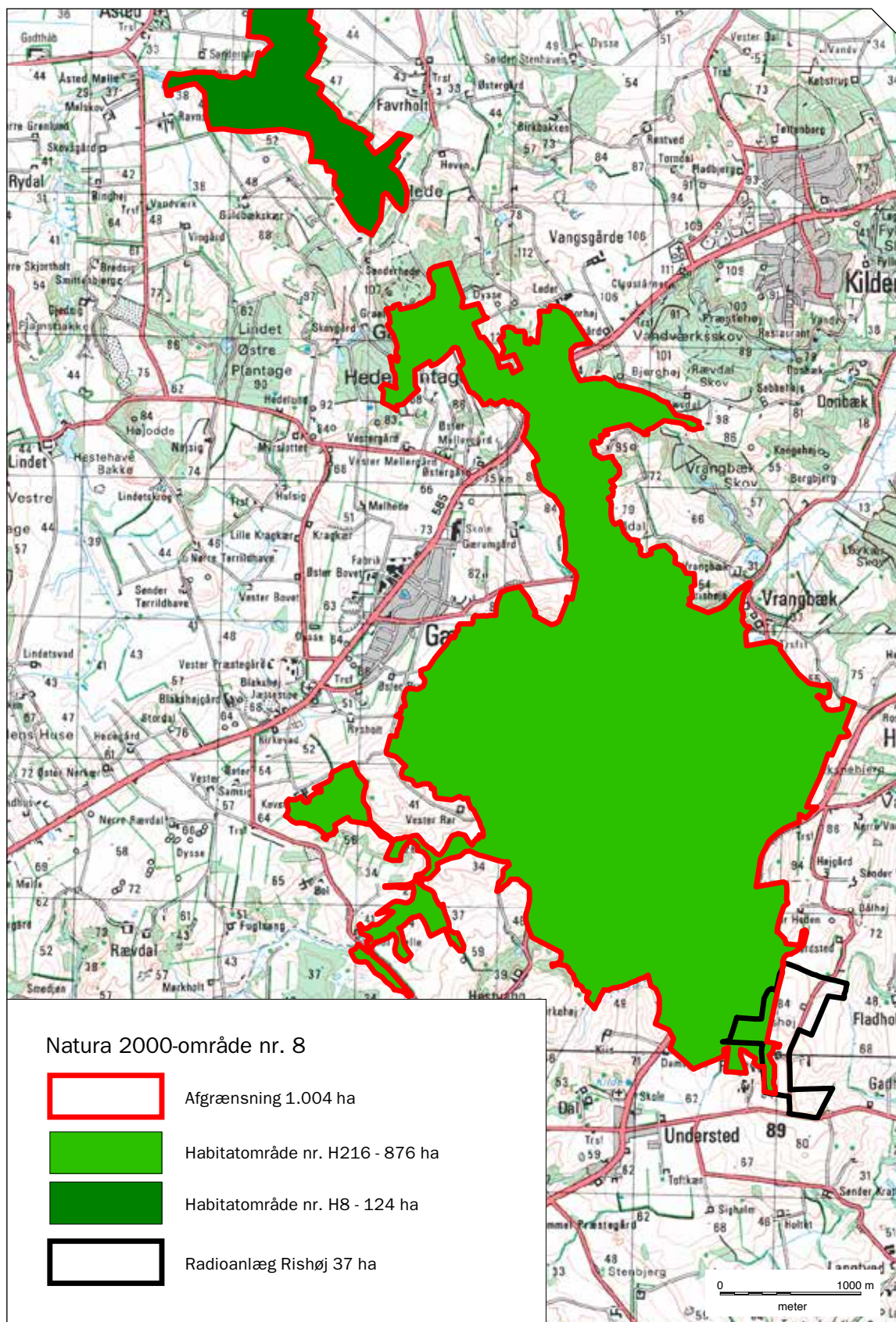
Området anvendes til placering af antenneanlæg.

4.3. Naturbeskyttelse

Radioanlæg Rishøj rummer en række naturværdier, som der i dette afsnit gøres status over.

4.3.1. Natura 2000-naturtyper og arter

En del af Radioanlæg Rishøjs arealer indgår i Natura 2000-område nr. 8, Åsted Ådal, Bangsbo Ådal og omkringliggende overdrevsområder. Natura 2000-området består af to habitatområder, H8 og H216. Dele af Radioanlæg Rishøjs arealer er beliggende indenfor H216, se figur 4-2. Udpegningen af arealet som en del af Natura 2000-området er af afgørende betydning for forvaltningen af Radioanlæg Rishøj. Samlet set er Na-

Figur 4-2: Oversigtskort over Natura 2000-område nr. 8.

tura 2000-området på 1.004 ha, og Radioanlæg Rishøjs delareal på 8,8 ha udgør derfor kun en meget lille del af det samlede Natura 2000-område (0,9 %).

4.3.2. Udpegningsgrundlag

Habitatområderne er udpeget på baggrund af en række forekommende naturtyper og arter indenfor arealerne. Udpegningsgrundlaget for H216 fremgår af tabel 4-1 (Miljøministeriet, 2011). For Natura 2000-område nr.

8 er der udarbejdet en samlet Natura 2000-plan (Miljøministeriet, 2011). Planen bygger blandt andet på basisanalyser udarbejdet af Miljøcenter Aalborg (Miljøcenter Aalborg, 2007).

De kortlagte terrestriske habitatnaturtyper på Forsvarets arealer indenfor H216 fremgår af tabel 4-2. Ligeledes fremgår det, hvor stor en andel dette udgør af det samlede areal af naturtypen indenfor hele Natura 2000-området.

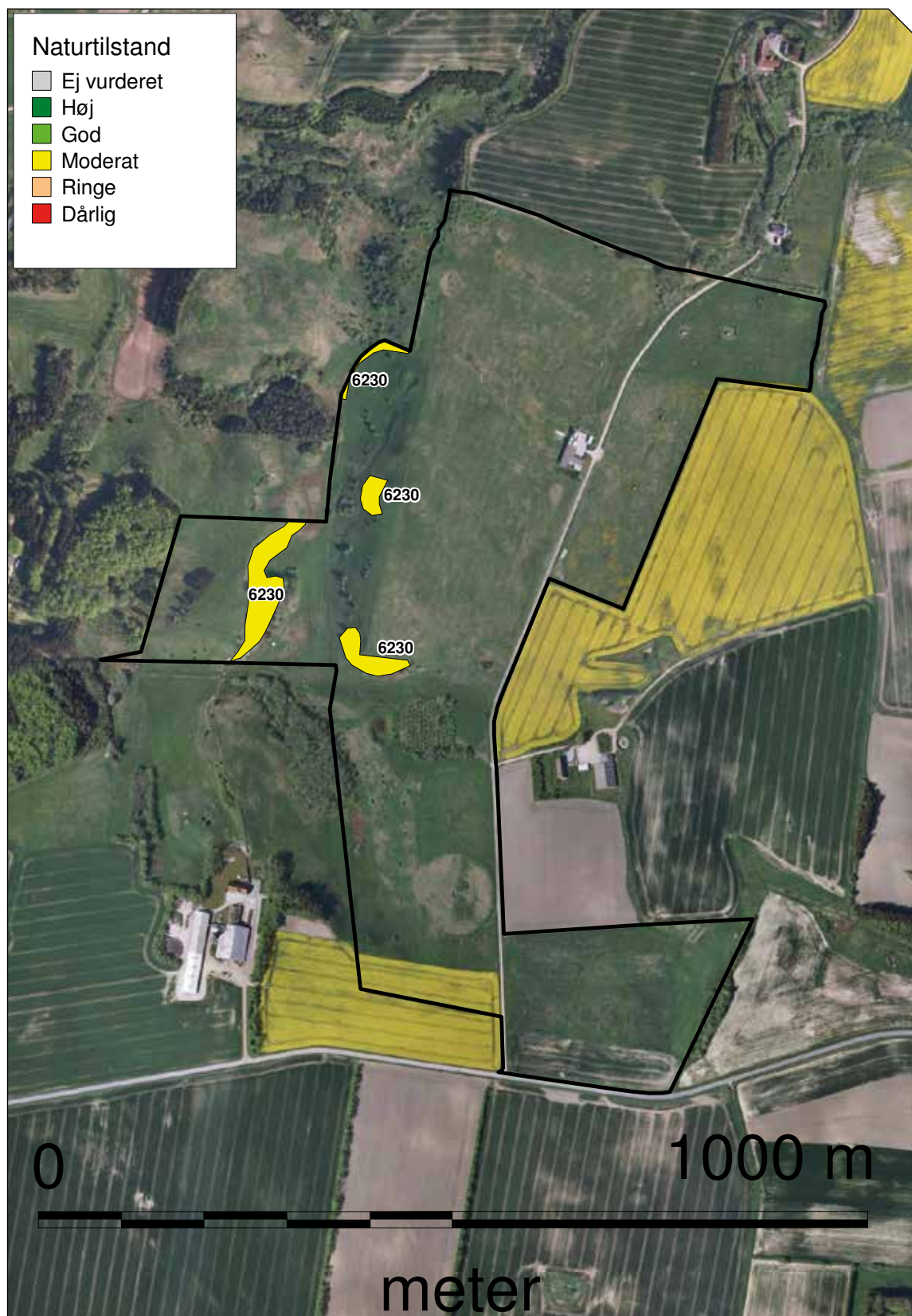
Udpegningsgrundlag for Habitatområde nr. H216		
Naturtyper:	Næringsrig sø (3150) Vandløb (3260) Tør hede (4030) Enekrat (5130) Kalkoverdrev (6210) * Surt overdrev (6230)	Urtebræmme (6430) * Kildevæld (7220) Rigkær (7230) Bøg på mor (9110) Ege-blandskov (9160) * Elle- og askeskov (91E0)
Arter:	Bæklampret (1096)	Odder (1355)

Tabel 4-1: Naturtyper og arter på udpegningsgrundlaget for H216: Åsted Ådal, Bangsbo Ådal og omkringliggende overdrevsområder (Miljøministeriet, 2011).

Naturtype, nr.	Ha	Antal lokaliteter	Ha i H216	Forsvarets andel i %
*Surt overdrev, 6230	0,8	4	59	1,4

Tabel 4-2: Habitatnaturtyper på Radioanlæg Rishøj sammenlignet med samme naturtyper indenfor hele Habitatområde nr. 216.

* angiver særligt truede naturtyper og arter på europæisk plan, som EU prioriterer at beskytte.

Figur 4-3: Tilstandsklasser (rød = dårlig, orange = ringede, gul = moderat, lysegrøn = god og mørkegrøn = høj), for naturtyper, som er tilstandsvurderet i Radioanlæg Rishøjs del af Habitatområde H216. DDO®, ©COWI.

På figur 4-3 fremgår den geografiske udbredelse af naturtyperne, samt deres tilstand.

4.3.2.1. Udbredelse og tilstand

Natura 2000-planen beskriver arealernes og arternes udbredelse, tilstand, bevaringsstatus samt trusler. Tilstand skal opfattes som en beskrivelse af det aktuelle naturindhold. Bevaringsstatus er derimod et udtryk for, hvordan tilstanden vil være i fremtiden, hvis ikke der sker ændringer i udnyttelsen og de eksisterende trusler, hvormed bevaringsstatus er en prognose for arternes og naturtypernes udvikling. Prognosen for de kortlagte naturtyper er bestemt ud fra deres nuværende naturtilstand sammenholdt med de aktuelle trusler og inddeles i gunstig eller ugunstig prognose. Trusler er at opfatte som de forhold, der forhindrer naturtyper og arter i at opretholde eller udvikle sig i retning af en gunstig bevaringsstatus. Naturtyper i tilstandsklasse 1 (høj tilstand)

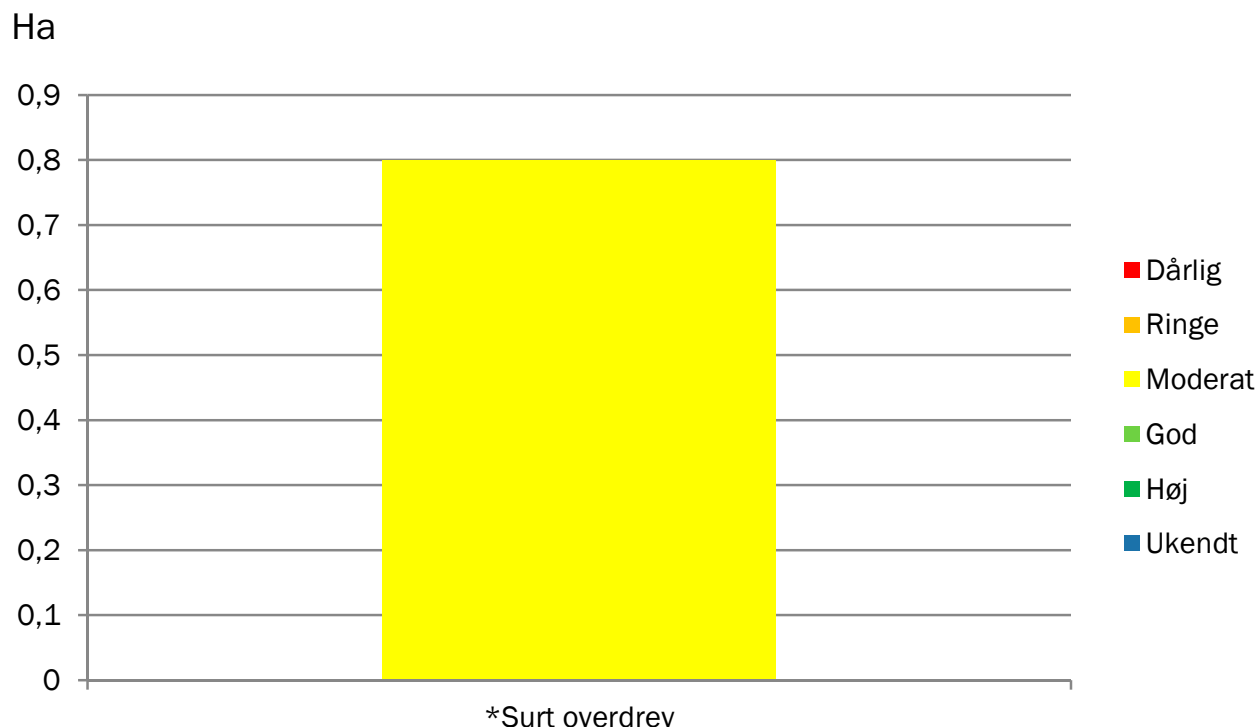
eller 2 (god tilstand) har en gunstig prognose, hvis det vurderes, at tilstanden også kan opretholdes på lang sigt. For ikke-kortlagte naturtyper og alle arter er prognosen baseret på den bedste tilgængelige viden. Her benyttes begreberne vurderet gunstig, vurderet ugunstig og ukendt prognose.

De kortlagte habitatnaturtyper og deres tilstand indenfor Radioanlæg Rishøj er indsat i figur 4-4.

4.3.2.2. Prognose

Prognosen er jf. Miljøministeriet (2011) ugunstig eller vurderet ugunstig for:

- sure overdrev, da naturtypernes areal generelt er små og fragmenterede, da kvælstofdepositionen overskrider laveste tålegrænse på hele arealet, på grund af invasive arter og tilgroning med vedplanter samt da mere end 25 % af arealet har strukturtilstand III-V.

Figur 4-4: Areal-mæssigt omfang af kortlagte habitatnaturtyper på Forsvarets arealer i N8. Fordelt på naturtilstandsklasser i ha.

4.3.2.3 Trusler

En række trusler medvirker til, at især bevaringsprognosen for de kortlagte habitatnaturtyper og arter er vurderet ugunstig. Af betydende trusler nævner Miljøministeriet (2011) blandt andet nedenstående.

Arealreduktion/-fragmentering:

- Arealerne med *surt overdrev er i hele Natura 2000-området begrænset til mindre isolerede forekomster.
- Overdrevsarealerne er gennem tiden blevet opdyrket.

Næringsstofbelastning:

- Grænseintervallet for den luftbårne kvælstof er overskredet for overdrevsarealerne. Tålegrænsen ligger på 15-25 kg kvælstof pr. ha. pr. år. (Skov- og Naturstyrelsen, 2005).
- Næringsstofbelastning fra gødsning direkte eller på tilstødende arealer er en alvorlig trussel mod overdrev.

Tilgroning:

- Træer, buske og høje urter på overdrevsnaturtyperne.

Uhensigtsmæssig drift:

- Græsning er ophørt de fleste steder, hvilket influerer negativt på overdrevenes arter og strukturer.

Invasive arter:

- Især ikke-hjemmehørende nåletræer udgør en alvorlig trussel mod overdrevsarealerne.

4.3.3. Beskyttede naturarealer

Ifølge oplysninger fra www.arealinfo.dk er omkring en tredjedel (ca. 10 ha) af Radioanlæg Rishøjs areal registreret som beskyttet natur i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3. De beskyttede naturarealer fremgår af kortbilag 1. Den dominerende naturtype er overdrev. Hertil kommer mindre arealer udpeget som sø, mose og eng. De lavereliggende dele af overdrevsarealerne har karakter af eng. Her er fugtigheden høj, og artssammensætningen er anderledes. Arealerne afgræsses af kvæg. Problemstillingen omkring græsning mv., jf. afsnit 6.1.2., er lige så aktuel for de beskyttede naturarealer som for habitatnaturtyperne. Overdrevsarealet i det sydøstlige hjørne er i dårlig til-

Fremspirende hedelyng, på Radioanlæg Rishøj.

En ensartet vegetation bl.a. som følge af afslåning uden efterfølgende opsamling af materialet.

stand. Der er ikke udført en hensigtsmæssig pleje og området fremstår næringsstofpåvirket, bl.a. som følge af den manglende naturpleje.

Generelt vurderes overdrevene på Radioanlæg Rishøj, til at være belastede af næringsstoffer, både direkte og indirekte, jf. afsnit i øvrigt afsnit 4.3.2.3.

4.3.4. Øvrige arealer

Størstedelen af arealerne på Radioanlæg Rishøj er registreret som arealer med anden anvendelse. Det dækker primært over slettearealer, hvorpå der er placeret antenneanlæg, se billedet ovenfor. Størstedelen af disse arealer slåes i dag en til to gange årligt af en lokal landmand. Vegetationen er for størstedelens vedkommende ensartet og græsdomineret, og bærer de fleste steder præg af ophobning af næringsstoffer.

Et enkelt delområde, under den "runde" antenne mod syd, som ses på billedet ovenfor og på næste side, rummer et betydeligt biologisk potentiale, og har en helt anden artsmæssig variation end den resterende del af antenneanlægget. Her er blandt andet fundet en række karakteristiske arter for overdrev (Orbicon, 2011).

4.3.5. Beskyttede arter

Der er i forbindelse med planudarbejdelsen registreret nedenstående listede plante- og dyrearter på Radioanlæg Rishøj. Arealet er gennemgået i sommeren 2011 (Orbicon, 2011), jf. tabel 4-2. Ingen individer af særligt beskyttelseskrævende arter (bilag II- og bilag IV arter) blev fundet. Arealet formodes at være potentielt levested for flere arter, herunder bl.a. markfirben.

Arealet under den "runde" antenne i baggrunden rummer overdrevskaraktistiske arter.

Øvrige arter

Der er spredte forekomster af den ikke hjemmehørende nåletræart fransk bjergfyr på overdrevsarealerne.

4.4. Fortidsminder

Der findes tre ikke synlige fortidsminder samt et stengærde på arealet. De er alle markerede på det administrative grundkort, kortbilag 1.

Mod vest er registreret en rundhøj dateret 250.000 f.kr. – 1066 e. kr. Højen er overpløjet og ikke erkendelig.

Nordøst for ovenstående er registret endnu en rundhøj, dateret 250.000 f.kr. – 1066 e. kr. Højen er ligeledes overpløjet og ikke erkendelig i terræn.

Mod syd er registret et oldtidsfund, dateret 500 f.kr. – 1750 e. kr.

4.5. Publikumshensyn

Størstedelen af Radioanlæg Rishøjs arealer er lukket for offentligheden af sikkerhedsmæssige årsager. Der findes ingen information i området om Forsvarsministeriets installationer på terrænet.

4.6. Landskab og geologi

Radioanlæg Rishøj er ifølge Arealinfo (2011) beliggende på lerblandet sandjord. Terrænet er kuperet og beliggende højt med udsigt over Kattegat. Det domineres af lysåbne flader med overdrevskaraktet. Den vestlige del udgør med sine kuperede dalstrøg et af de særlige kendetegn for hele Natura 2000-området. Dalstrøgene er dannet af smeltevand under istiden. Vandet fra dalstrøgene er løbet til de tilstødende større ådale i området.

Artsgruppe	Art	EU Habitatdirektivet, bilag II	EU Habitatdirektivet, bilag IV	EU Fuglebeskyttelsesdirektivet, bilag I	Den danske rødliste	Øvrige fredede arter
Krybdyr og padder	Almindeligt firben				LC	X

Tabel 4-3: Listede arter på Radioanlæg Rishøj. For den danske rødliste betegner forkortelserne følgende:
 EN = Moderat truet, NT = Næsten truet, VU = Sårbar og LC = Ikke truet.

Almindeligt firben, findes i området.

5. ANALYSE

Dette afsnit indeholder en emneopdelt diskussion af, hvordan drifts- og plejeplanen på en hensigtsmæssig og velafvejet måde kan tilgodese de opstillede målsætninger under hensyntagen til optimering af ressourceudnyttelsen. Afsnittet svarer til afvejningsafsnittet i de tidligere drifts- og plejeplaner.

5.1. Ny indsats

Med gennemførelsen af Natura 2000-lovgivningen er der krav om, at militære og andre aktiviteter på Radioanlæg Rishøj ikke medfører forringelse af beskyttede naturtyper og levesteder for arter eller forstyrrelser, der har betydelige konsekvenser for opnåelse af bevaringsmålsætningen for de beskyttede arter. Til vurdering af dette anvendes Natura 2000-planerne, der identificerer de trusler, som igangværende militære og andre aktiviteter kan påføre naturtyper og arter. Disse trusler bliver i det følgende diskuteret og analyseret med henblik på en afvejning imellem de opstillede mål og på fastsættelse af hensigtsmæssige og passende aktiviteter. Der er ikke i forbindelse med planarbejdet iværksat yderligere screening af betydningen af igangværende militære eller andre aktiviteter i forhold til naturtyper og levesteder, men Forsvaret vil, i det omfang der i planperioden eventuelt bliver opmærksomhed om nye temaer, forholde sig hertil.

Grundet Radioanlæg Rishøjs arealmæssige begrænsede ansvarsområde indenfor Natura 2000-område nr. 8 fokuseres indsatsen på de dele af udpegningsgrundlaget, hvor det vurderes at Forsvarets forvaltning af området kan bidrage til den samlede målsætning.

5.1.1. Arealreduktion og fragmentering

En række naturtyper har historisk været udsat for menneskelige påvirkninger, der har medført arealreduktion og fragmentering. Sidstnævnte begreb nævnes af

samme grund blandt truslerne for blandt andet overdrevsnaturtyperne på arealet. Det vurderes, at det er muligt at udvide omfanget af habitatnaturtypen 6210, surt overdrev. Naturtypen vil gradvist udvide sig ved fortsættelse af en naturplejeindsats, der sikre afgræsning ved et optimalt græsningstryk, uden tilskudsfodring mv., jf. i øvrigt afsnit 5.1.4.

5.1.2. Tilgroning

Tilgroning fremgår af Natura 2000-planen som en væsentlig trussel for overdrevsnaturtyperne. Omfanget af tilgroning med høje urter er især et problem i de lavereliggende dele af overdrevet. Der iværksættes fra planperiodens start slåning af disse områder, med efterfølgende fjernelse af materiale. Dette skal bidrage til fjernelse af ophobede næringsstoffer og skabe mulighed for genindvandring af naturtypekarakteristiske arter. Disse arter er som følge af mængden af næringsstoffer blevet fortrængt af mere næringstålende plantearter. Slåningen foretages til og med 2016, hvorefter afgræsning med kvæg forventes at udgøre den nødvendige pleje. Det er vigtigt, at der foretages en vurdering af effekterne af de årlige afslåninger, herunder om perioden skal forlænges og/eller der skal arbejdes med mindre hegninger for at presse kvæget til at græsse hårdere på udvalgte lokaliteter.

5.1.3. Luftbåren kvælstof

Den øgede mængde kvælstof fra det intensive landbrug udgør en nævneværdig trussel mod udpegede naturtyper.

En tydelig vegetationsændring som følge af tilgroning, erkendes i de laveste og mest fugtige dele af overdrevet.

Fransk bjergfyr.

Den øgede næringsstofbelastning fra luften gør, at disse arter udkonkurreres af mere næringskrævende arter, og artssammensætningen i naturtypen forskubbes. Det vurderes at ligge udenfor Forsvarets ansvarsområde at definere en indsats, der kan reducere mængden af luftbåren kvælstof. Der henvises til den samlede plan for Natura 2000-område nr. 8.

5.1.4. Uhensigtsmæssig drift

De sårbare overdrevsnaturtyper har behov for kontinuerlig afgræsning. Driftsformen er etableret på lokaliteten, og det anbefales, at denne fortsætter med visse ændringer. I den kommende planperiode afgræsses hele overdrevet. Forsvarets generelle bestemmelser vedrørende græsningsaftaler overholdes, herunder blandt andet regler om tilskuds fodring og gødskning. Det vurderes, at justeringen af afgræsningen, i samspil

med øvrige aktiviteter, vil kunne danne baggrund for en på sigt væsentlig forbedring af naturkvaliteten i og udenfor habitatnaturtyperne.

5.1.5. Invasive arter

Invasive arter er plante- eller dyrearter, der ved menneskets direkte eller indirekte hjælp er flyttet fra en del af verden til en anden og her påvirker biodiversiteten negativt. Den generelle bekæmpelse af invasive arter er reguleret gennem en række generelle retningslinjer for forebyggelse og bekæmpelse af invasive plante- og dyrearter (FBE, 2011e). Retningslinjerne udmøntes på det enkelte terræn gennem drifts- og plejeplaner.

Forekomsten af fransk bjergfyr, der er registreret på terrænet, udgør ikke i det nuværende omfang en trussel mod overdrevne.

6. MODELLER

Dette afsnit giver en konkret beskrivelse af de typiske behandlingsmodeller, der planlægges for Radioanlæg Rishøj med henblik på at tilgodese de konkrete målsætninger, der er opstillet i planen. Modellerne giver baggrunden for de aktiviteter, der opstilles i næste afsnit og kan ansues som en værktøjskasse. Modellerne kan sikre opfyldelse af målsætningerne på sigt og bygger i vid udstrækning på rammer og vilkår fra Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestes generelle retningslinjer for arealdrift og -pleje.

Mange aktiviteter går igen fra areal til areal og i øvrigt fra terræn til terræn. Derfor er det hensigtsmæssigt at samle de overordnede beskrivelser af identiske typer af aktiviteter også kaldet "modeller". Samlet fungerer modellerne således som en værktøjskasse for beskrivelsen af de konkrete aktiviteter, der fremgår af det følgende afsnit og som henfører aktivitetstyperne til de enkelte delarealer. Her er det i nogle tilfælde tilstrækkeligt alene at henvise til en model, men i de fleste tilfælde suppleres med en yderligere beskrivelse af aktiviteten på den konkrete lokalitet. I en række tilfælde er tiltagene på det enkelte areal dog så individuelle, at det ikke er fundet hensigtsmæssigt at udarbejde en egentlig model. Her vil aktiviteten beskrives specifikt i visse tilfælde med reference til en separat projektbeskrivelse.

Forsvaret har vedtaget en række generelle retningslinjer for arealdrift og -pleje formuleret som bestemmelser. Materialet er retningsgivende for de opstillede aktivitetsmodeller og en række af bestemmelsernes forskrifter er overført til modellerne og ligeledes til de generelle regelsæt, der er opstillet for Radioanlæg Rishøj. For yderligere oplysninger henvises til de enkelte bestemmelser (FBE, 2011 a-g), der alle er at finde på www.forsvaret.dk

6.1. Lysåben natur

På tværs af de enkelte bestemmelser gælder grund-

regler for anvendelse af kemiske bekæmpelsesmidler samt gødning. Der må ikke anvendes kemiske bekæmpelsesmidler. Dog undtages målrettet og planlagt bekæmpelse af Kæmpe-bjørneklo. Brug af gødning holdes på et absolut minimum.

En række aktiviteter kan kræve myndighedstilladelse forud for gennemførelse. Hovedreglen er, at ethvert tiltag, der ikke regelmæssigt og igennem en årrække lovligt har været gennemført på et areal, kræver enten anmeldelse til eller tilladelse hos myndighederne. Emnet er uddybet under beskrivelsen af de enkelte aktivitetsmodeller.

6.1.1. Slåning

Slåning er velegnet til vedligeholdende pleje på hede, græsland og strandenge samt brandbælter og vildtagre, hvor eventuel træagtig opvækst ikke er større end ca. 10 cm (diameter). Slåning gør i en række tilfælde øvelsesaktiviteter lettere at gennemføre og kan endvidere anvendes som forberedelse til afbrænding og lette styringen heraf.

Slåning foretages maskinelt. Ved slåning af græsarealer og lignende skal der sigtes mod en mosaikstruktur, hvor slåede og ikke-slåede arealer indgår. Risikoen for at dræbe vildt skal minimeres fx ved forudgående bortskræmning eller langsom fremkørehastighed og større græsarealer slås cirkulært fra markcentrum

Læhegn og krat af løvtræ fungerer som levesteder og skjul bl.a. for flere fuglearter, i det ellers lysåbne landskab på Radioanlæg Rishøj.

mod kanten. Afslået lyng skal fjernes fra arealerne og det tilstræbes ligeledes, at afslået græs bortskaffes. En variant af slåning er høslæt, hvor afslået græs tørres eller wrappes til bortkørsel og anvendelse som foder eller brændsel.

Græsarealer kan med fordel slås minimum en gang årligt, hvorimod slåning af hede skal ske mindre hyppigt med henblik på en rotation, hvor det enkelte areal ved slåning eller andre plejemetoder ikke forynges hyppigere end cirka hvert 10. år. Slåning på hedearealer skal be-

tragtes i sammenhæng med afskrælning af lyngtørven (morlaget), der fjerner mange næringsstoffer og plejer hedernes næringsfattighed.

Af hensyn til dyrelivet må slåning kun gennemføres i perioden 15/7 – 15/4. På arealer, hvor vegetationen holdes kortklippet gennem hele perioden, må slåning dog ligeledes gennemføres i perioden 15/4 – 15/7. For lyngarealer er det bedste tidspunkt i februar og marts måned.

Førstegangsslåninger vil umiddelbart være at betragte som dispensationskrævende i relation til naturbeskyttelsesloven.

6.1.2. Afgræsning

Ved et passende græsningstryk kan afgræsning modvirke tilgroning med høj urte- og græsvegetation samt træer og buske. I modsætning til rydning kan afgræsning dårligt genskabe tilgroede lysåbne naturtyper, men først og fremmest bidrage til at vedligeholde eksisterende lysåbne arealer.

I forhold til den militære arealudnyttelse er afgræsning ofte problematisk, særligt i skydeområder, hvor græsningsdyr kan blive ramt og hvor tilsyn ikke er muligt i perioder med vedvarende skydeaktiviteter. I skydeområder kan afgræsning derfor som udgangspunkt kun lade sig gøre i skydefri perioder af en vis varighed, f.eks. i sommerferien.

Græsning foretages i så store områder, at indhegning, udsætning og pasning af dyr er lønsom. Inden for større hegnede arealer foretages den om muligt i rotation i delhegn, så der opstår flere græsningsstadier. Intensiv afgræsning i en kort periode har stor værdi og er en god plejemetode selv, hvor den af hensyn til skydeaktiviteter kun kan finde sted i en kortere periode f.eks. juli. Art og race udvælges efter lokale muligheder, egnethed m.v. i forhold til vegetationstype, jordbund, hydrologiske forhold m.v. Ekstensivering af forstyrrelses- og jagttryk på hjortevildt kan stedvis medføre øget græsningstryk.

Græsning kan gennemføres på alle tørre og på de fleste fugtige/våde naturtyper, typisk hede, græsland,

strandenge, moser og søer (bredarealet). Græsning af skov har også store naturmæssige fordele. Hegning, normering af belægning, vanding, læ og andre dyreværns-mæssige forholdsregler skal tilgodeses igennem forpagtningsaftale.

Afhængig af græsningstrykket kan afgræsning opfattes som enten vedligeholdende pleje af hidtidig tilstand eller en reel ændring af naturtilstanden. Påbegyndelse af afgræsning kan på den baggrund være dispensationskrævende i forhold til naturbeskyttelsesloven. Skovloven muliggør under visse forhold afgræsning på skovbevoksede og ubevoksede fredskovspligtige arealer.

6.2. Artsbeskyttelse

For at tilgode særligt beskyttelseskrævende arter er for alle Forsvarets arealer opstillet nedenstående retningslinjer for så vidt angår aktiviteterne tidsmæssige gennemførsel, se figur 6-1.

6.3. Publikumshensyn

Forsvarets arealer vil normalt være åbent for publikum efter de retningslinjer, der fremgår af drifts- og plejeplanen og ordensreglementet, der er placeret ved indfaldsveje til arealet, når der ikke foregår militær aktivitet på arealerne (typisk weekender, aftener og lignende). Visse skydeområder, flyvestationer, depot- og tankområder, tekniske installationer mv. kan være permanent afspærret for publikum af hensyn til sikkerhed, ved eksempelvis fare for udetoneret, sprængfarlig ammunition i området.

For at udvikle mulighederne for den offentlige rekreative brug af arealerne arbejder Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste målrettet på at etablere og vedligeholde samarbejder med relevante interesseorganisationer.

De arealer, der ikke permanent er afspærrede, vil være åbne for publikums færdsel til fods over hele arealet, når dette ikke anvendes til uddannelses- og øvelsesformål. På arealer, der er åbne for offentligheden, vil det som udgangspunkt også være muligt at cykle eller ride. Ordensreglementerne vil indeholde beskrivelser af, hvor-

ledes cyklister og ryttere kan anvende arealerne. Der kan udlægges særlige ridestier.

Gennemførelse af organiserede aktiviteter kræver forudgående tilladelse fra Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste. I vurderingen af, om et arrangement kan gennemføres, lader Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste indgå lokale hensyn til naboer, naturbeskyttelse mv. For særlige aktiviteter kan Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste af praktiske hensyn udarbejde en kvote for, hvor mange arrangementer der årligt kan gennemføres.

På de arealer, der er omfattet af en drifts- og plejeplan, og hvortil offentligheden har adgang, skal der gennemføres formidling af natur-, kultur- og friluftseresser målrettet mod det omkringliggende samfund. Formidlingen skal ske i samarbejde med lokale offentlige og private aktører.

Drifts- og plejeplanerne er centrale redskaber i formidlingen, og disse skal derfor fremstå informative og være let tilgængelige. Drifts- og plejeplaner og tilhørende formidling udgives i et godkendt layout. Ved indfaldsveje og stier til terrænet opsættes informationsstandere.

Aktivitet	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
Skovning, flisning, knusning												
Fældning redetræer, kolonirugere												
Fældning redetræer, rovfugle og ugle												
Fældning hule træer og træer med spættehuller												
Fældning redetræer, ørn, sort stork, rød glente												
Ødelægge digesvalereder												
Afbrænding af hede												
Slåning og rydning af hede												
Slåning af græsarealer 1. gang												
Oprensning af vandhuller												

Signatur	Forklaring
	Aktiviteten må ikke gennemføres
	Aktiviteten bør ikke gennemføres
	Aktiviteten kan gennemføres

Figur 6-1: Aktivitetstypernes tilladte gennemførselsperioder (FBE, 2011b).

7. AKTIVITETER

Dette afsnit anviser på grundlag af målsætninger, status og analyse den praktiske konkrete realisering af indsatsprogrammet på det enkelte delareal. Dette sker som en udmøntning af de modeller, der er oplistet i afsnit 6, hvor den enkelte aktivitet i mange tilfælde beskrives yderligere. Hertil kommer aktiviteter, som ikke er omfattet af en model og som derfor beskrives mere grundlæggende, evt. med henvisning til særskilt projektformuleringer. Afsnittet kan omsættes direkte i jobbeskrivelser.

Det vedlagte aktivitetskort (kortbilag 2) illustrerer de overordnede planlagte drifts- og plejetiltag i planperioden (15 år). De enkelte aktiviteter er nærmere beskrevet i nedenstående afsnit, hvor de første afsnit beskriver aktivitetstyper med tilknyttede modeller. Efterfølgende gennemgås en række specifikke aktiviteter, der ikke er suppleret af egentlige modelbeskrivelser. For hver aktivitetsgruppe fremvises en tabel over de planlagte aktiviteter. Tabellen indeholder kolonner med oplysninger om: Målsætning, id-nummer, lokalitet, afdelinger, areal, udførelsestidspunkt og bemærkninger.

Målsætningskolonnen beskriver hvilken målsætnings-type, der udgør grundlaget for aktiviteten. Id-nummeret fremgår også af aktivitetskortet og udgør forbindelsen mellem kort og tabel. Arealkolonnen er for visse aktiviteter underopdelt i to delkolonner, hvoraf den første beskriver størrelsen på det samlede aktivitetsareal, der, med mindre andet tydeligt fremgår, er opgivet i ha. Den anden beregner et gennemsnitligt årligt aktivitetsareal fra og med 2012 til og med det planlagte udførelsestidspunkt. Under bemærkninger uddybes den enkelte aktivitet.

7.1. Slåning

Nedenstående aktiviteter tager udgangspunkt i modelafsnit 6.1.1, hvortil der henvises for yderligere oplysninger.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afd.	Areal (ha)	Gennemføres	Bemærkninger
Natur	1.1		1	23	Hvert år.	En årlig slåning af arealerne under antenneanlægget med efterfølgende fjernelse af materiale.
Natur	1.3		1	3	Årligt frem til og med 2017.	Overdrevsarealerne slås en til to gange årligt, med efterfølgende fjernelse af materiale.
Natur	1.4		1		Hvert femte år.	Delarealet under antenneanlægget slås hvert femte år.

Tabel 7-1: Planlagte slåningsaktiviteter på Radioanlæg Rishøj indenfor planperioden 2012-2026.

7.2. Afgræsning

Nedenstående aktiviteter tager udgangspunkt i modelafsnit 6.1.2, hvortil der henvises for yderligere oplysninger. Sammenlagt planlægges afgræsset ca. 11 ha indenfor kommende planperiode.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afd.	Areal (ha)	Gennemføres	Bemærkninger
Natur	1.2		1	10	Senest 2014.	Den vestlige del afgræses. Forøgelse af græsningsstrykket foreslås for reduktion af næringsstof påvirkning.

Tabel 7-2: Planlagte afgræsningsaktiviteter på Radioanlæg Rishøj indenfor planperioden 2012-2026.

Afgræsning af naturarealerne med kvæg forbedrer den strukturelle variation i vegetationen.

7.3. Ikke-modelbeskrevne aktiviteter

Nedenstående aktiviteter tager ikke udgangspunkt i modelbeskrevne aktiviteter.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afd.	Areal (ha)	Gennemføres	Bemærkninger
Militær	Ikke på kort	Ejendomsgrænse	1		Senest 2013.	Markering af ejendomsgrænsen med sort/gule pæle. Afklaring af matrikelskel mod syd.

Tabel 7-3: Planlagte ikke-modelbeskrevne aktiviteter på Radioanlæg Rishøj indenfor planperioden 2012-2026.

8. REFERENCER

FBE (2011a): FBE bestemmelse for drifts- og plejeplaner. Bilag 5 til FBEBST 610-6. 7 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

FBE (2011b): FBE bestemmelse for drift og pleje af skovbevoksede, fredskovspligtige arealer. Underbilag 1 til Bilag 5 til FBEBST 610-6. 11 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

FBE (2011c): FBE bestemmelse for drift og pleje af lysåbne natur- og landbrugsarealer samt bevoksede ikke-fredskovspligtige arealer. Underbilag 2 til Bilag 5 til FBEBST 610-6. 10 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

FBE (2011d): FBE bestemmelse for bevarelse og pleje af fortidsminder og andre kulturspor. Underbilag 3 til Bilag 5 til FBEBST 610-6. 4 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

FBE (2011e): FBE bestemmelse for forebyggelse og bekæmpelse af invasive plante- og dyrearter. Underbilag 4 til Bilag 5 til FBEBST 610-6. 3 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

FBE (2011f): FBE bestemmelse for vildtpleje, jagt, regulering og fiskeri. Underbilag 5 til Bilag 5 til FBEBST 610-6. 9 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

FBE (2011g): FBE bestemmelse for offentlighedens rekreative anvendelse af Forsvarsministeriets arealer. Underbilag 6 til Bilag 5 til FBEBST 610-6. 3 s. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

Forsvarsministeriet (2012): Forsvarsministeriets Miljø- og Naturstrategi 2012-2015. Tilgængelig på www.forsvaret.dk

Miljøcenter Aalborg (2007): Basisanalyse Åsted Ådal, Bangsbo Ådal og omliggende overdrevsområder – N8.

Miljøministeriet (2007): Bekendtgørelse om støjregulering af Forsvarets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner. Tilgængelig på www.retsinfo.dk

Miljøministeriet (2011): Naturstyrelsen. Natura 2000-plan 2010-2015. Åsted Ådal, Bangsbo Ådal og omliggende overdrevsområder.

Orbicon (2011): Biolog Jacob P. Jacobsen. Biologisk feltgennemgang af Radioanlæg Rishøj, udført for Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste sommeren 2011.

Skov- og Naturstyrelsen (2005): Senest opdaterede tålegrænser. Tilgængelig på Internettet. <http://www.naturstyrelsen.dk/NR/rdonlyres/37BDD7F3-1441-475E-9776-5E72AD9C8967/14951/Ammoniakmanual02122005.pdf>

9. BILAG

Bilag 9.1: Træarts- og anvendelseskoder

Bilag 9.2: Gennemgang af udpegningsgrundlag

Bilag 9.3: Høringsnotat vedr. indkomne høringssvar

Bilag 9.4: Høringssvar

KORTBILAG

Der vedlægges følgende 3 korttyper:

Kort 1: Grundkort

Kort 2: Aktivitetskort (drifts- og plejekort)

Kort 3: Naturudviklingstypekort

Træarts- og anvendelseskoder

<u>Kode</u>	<u>Træart/anvendelse</u>	<u>Kode</u>	<u>Træart/anvendelse</u>
	<u>Løvtræ</u>		<u>Uproduktivt areal</u>
ALØ	diverse løvtræ	FRI	fri tilgroning
ASK	ask	KRA	krat
BIR	birk	MLU	afdrifter
BØG	bøg		<u>Ubevokset</u>
EG	eg	AAN	anden anvendelse
EL	el	AGE	agerjord
ELM	elm	BAN	bane
KIR	kirsebær	BRL	brandlinie
LIN	lind	BÆL	bæltespor
PIL	pil	ENG	eng
POP	poppel	FUT	træningsbane
REG	rødeg	GRU	grusgrav
ÆR	ahorn	GRÆ	græs
	<u>Nåletræ</u>	HED	hede
ANÅ	diverse nåletræ	HUS	hus og have
BJF	bjergfyr	KLK	kaserne
COF	contortafyr	KLI	klit
CYP	cypres	LUØ	granatbane
DGR	douglas	MAR	mark
FBF	fransk bjergfyr	MOS	mose
GRA	grandis	ORE	overdrev
HGR	hvidgran	REK	rekreativt areal
LÆR	lærk	SKB	skydebane
NGR	nordmannsgran	SKR	skrænt
NOB	nobilis	SLE	slette
OMO	omorika	STB	strandbred
RGR	rødgran	STG	standeng
SGR	sitkagran	STS	strandsump
SKF	skovfyr	SØ	sø
ÆGR	ædelgran	VAG	vildtager
ØSF	østrigsk fyr	VEJ	privat vej
		VLB	vandløb

Bilag 9.2: Gennemgang af udpegningsgrundlag

6230 *Artsrige overdrev eller græsheder på mere eller mindre sur bund		
Udbredelse (antal forekomster og størrelse) i Radioanlæg Rishøj: 1/0,8 ha.	Prognose: Ugunstig eller vurderet ugunstig	Mål og retningslinjer: Naturlandskabsklasse II (God). Arealet søges udvidet.
Trussel:	Fragmentering	Luftbåren kvælstof
Muligt virkemiddel (jf. plan):	Naturpleje	Administrative retningslinjer
Aktiviteter:	Afgræsning	Slåning og afgræsning

Bilag 9.3. Høringsnotat vedrørende indkomne forslag til "Radioanlæg Rishøj, Drifts- og plejeplan 2012-2026"

9.3.1. Baggrund

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse gennemfører gennem drifts- og plejeplaner en 15. årig planlægning for Forsvarsministeriets arealer. Der er ikke tidligere udarbejdet en drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj.

Der er tradition for, at forslag til drifts- og plejeplaner efter den interne bearbejdning forelægges til ekstern høring blandt myndigheder, organisationer og øvrige interesserede. Denne proces blev for nærværende drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj igangsat jævnt før høringsskrivelse d. 4. november 2014, hvor høringsmaterialet (drifts- og plejeplan med tilhørende kort) var vedlagt. Høringsfristen blev fastsat til perioden den 10. november 2014 til den 14. december 2014.

I nedenstående tabel fremgår det hvilke interessenter, som er blevet hørt, samt hvilke høringssvar der er modtaget inden for høringsfristens udløb:

Institution	Høringssvar
Naturstyrelsen Vendsyssel	
Frederikshavn Kommune	
Danmarks Naturfredningsforening	✓
WWF – Verdens Naturfond	
Dansk Ornitologisk Forening	
Danmarks Jægerforbund	
Friluftsrådet	
Dyrenes Beskyttelse	
Verdens Skove	
Entomologisk Fagudvalg	
Dansk Pattedyrforening	

Høringssvaret kan ses i Bilag 9.4 i deres fulde ordlyd. Relevante høringssvar er indarbejdet i de pågældende kapitler i nærværende drifts- og plejeplan og beskrives temavist i det følgende. En evt. indarbejdelse af høringssvar foretages uden yderligere formel høring.

9.3.2. Gennemgang af temaer

I de følgende afsnit gennemgås de indkomne høringssvar. Der refereres først til høringssvaret - i visse tilfælde med konkrete citater. Derefter foretages der en sammenfattende vurdering (*kursiv*) og til slut beskrives en beslutning om opfølgning (**fed**).

Generelt

Helt overordnet har Danmarks Naturfredningsforening kun ros til overs for Forsvarsministeriets naturpleje, og synes at drifts- og plejeplanerne generelt er utroligt indbydende, der er rigtig gode fotos og et skarpt blik for de bedste ikonarter på terrænet.

De nævnte bemærkninger tages til efterretning, idet det vurderes, at drifts- og plejeplan for Radioanlæg Rishøj som helhed accepteres som fyldestgørende.

Der foretages ingen ændringer.

Plejeaktiviteter

Danmarks Naturfredningsforening foreslår leslåning med frivillige "..... ligesom Forsvaret bør sikre sig, at man skelner mellem dårlig pleje af et overdrevslignende areal og overdrev med for meget kvælstofsdeposition. Her er det vigtigt at holde for øje, at slåning og grønthakkelse af vegetationen giver så godt som samme næringsrige græsdominerede vegetation som for meget kvælstof. I begge tilfælde vil høst af biomassen og/eller mosaikafbrænding ændre radikalt på denne lidt triste standart. Da der findes lyng i området vil det være en både naturtypisk og naturgavnlig drift."

Danmarks Naturfredningsforening foreslår ligeledes afbrænding af områderne, idet man har gode erfaringer med afbrænding af blåtop i sammen slags områder på hederne.

Det er ikke muligt, at anvende afbrænding som plejemetode på grund af de tekniske installationer på terrænet. Afgræsning er valgt på dele af terrænet, fordi det vurderes at denne driftsform ligesom afbrænding fjerner næringsstoffer fra terrænets næringsstoffølsomme habitatnatur (surt overdrev) og på beskyttet natur (overdrev

og fersk eng). Ved slåning omkring antenneanlægget fjernes slået materiale og dermed fjernes næringsstoffer også.

Der foretages ingen ændringer.

Publikumshensyn

Danmarks Naturfredningsforening bemærker at: "en forening baseret på medlemmer, der elsker en tur i naturen, altid vil kunne ønske sig bare lidt mere, hvad enten det nu er lidt mere græsning, lidt mere afbrænding eller bare lidt mere offentlig adgang."

På grund af de tekniske installationer på terrænet, er det ikke sikkerhedsmæssigt forsvarligt at give offentligheden adgang til terrænet.

Der foretages ingen ændringer.

Sproglige og tekniske rettelser

Danmarks Naturfredningsforening bemærker, at der sidst i afsnit 4.3.3 henvises til et afsnit, som ikke findes (4.3.1.3).

Vurderes relevant, og henvisningen rettes til henholdsvis afsnit 6.1.2. og afsnit 4.3.2.3.

Rrettelsen indarbejdes.

Danmarks Naturfredningsforening kommer efter gennemlæsning af drifts- og plejeplanen med en gennemgang af planens opbygning og med flere systematik- og sprogttelser samt forslag til redaktionelle forbedringer.

Forsvarsministeriet noterer sig med glæde, at Danmarks Naturfredningsforening udviser så stor interesse for planen, og de nævnte bemærkninger tages til efterretning.

Flere af bemærkningerne er allerede indarbejdet i Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner udarbejdet siden 2012, og andre vil, hvor det er relevant, blive indarbejdet i de fremtidige drifts- og plejeplaner.

Der foretages ingen ændringer i nærværende plan.

Bilag 9.4 Høringssvar

Dato: 12-12-2014

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse
Att. Henrik Olsen

Høringssvar fra Danmarks Naturfredningsforening til de tre udkast til nye drift- og plejeplaner i Frederikshavn Kommune

DN har 3. november modtaget tre udkast til nye drift- og plejeplaner for Forsvarets arealer omkring Frederikshavn hhv. Depot Jerup, Radioanlæg Rishøj og Tankområde Understed Nord. Foreningens kommentarer vil dels gå på generelle bemærkninger til udformningen af rapporterne og dels – hvor det er skønnet formålstjenligt – for de enkelte områder.

Helt overordnet har DN kun ros til overs for Forsvarets naturpleje, hvad enten den nu er tilsigtet eller utilsigtet gennem hårdt brug, hvor nogle måske endda vil bruge ordet "misbrug". Men da hovedparten af vores danske natur i øvrigt er sovset ind i næringsstoffer og stort set ikke længere anvendes til noget som helst, så kommer mange af Forsvarets arealer til at glimre tilsvarende smukt i landskabet. Når det så er sagt, så er det klart at en forening baseret på medlemmer, der elsker en tur i naturen, altid vil kunne ønske sig bare lidt mere, hvad enten det nu er lidt mere græsning, lidt mere afbrænding eller bare lidt mere offentlig adgang. Men her er modsætningen i for eksempel Tankområde Understed Nord jo åbenlys jf. brændstoftyveriet i Odsherred for et par år siden. Så DN har forståelse for, at offentlighed og adgang altid vil være underlagt Forsvarets hovedformål.

Helt generelt er rapporterne opbygget og præsenteret utroligt indbydende. Fotos er i særklasse gode og blikket for de bedst mulige ikonarter er skarpt. Men når man som her har mulighed for at vurdere tre rapporter i rap, så springer gentagelserne også i øjnene. Afsnit 2. "Indledning" bliver med andre ord lidt tung læsning, når den samme svada gentages for alle områder. Også afsnit 3. "Målsætning" er stort set de samme, ord til andet, kun med en lille konkret tvist til slut om det konkrete område. På sigt kan Forsvaret overveje, hvorvidt alle gentagelser er nødvendige at medtage i hver rapport, eller om man kunne lave en fælles strategi eller "overordnet plan", der efterlod de enkelte områder med nogle snævrere og meget mere konkrete og kortere afsnit. Kun ved 2. nærlæsning af de tre rapporter, er det faldet DN ind, at Forsvaret netop ved at skifte mellem grøn og sort underoverskrift signalerer hhv. "fælles afsnit for alle områder" og "konkret afsnit for lige dette område". Det kunne nok gøres endnu klarere.

I afsnit 3. "Målsætninger" er skemaerne bygget op med emnerne "militær", "natur" og "publikum", hvortil knytter sig undergrupperne "strategisk", "taktisk" og "operationel", uden at det er helt klart, hvad denne militærjargon dækker over. DN's forslag til en mere civil ordlyd kunne være "status", "målsætning" og "handling" eller "udviklingsmål". På sin vis er det fremragende at gøre noget så konkret som rydning af krat, indhegning og afgræsning til noget "operationelt", for så har læseren en klar fornemmelse af, at tingene bliver gjort. Det bør dog overvejes i de kommende rapporter, at placere de gode luftfotos nær skemaerne,

ligesom Forsvaret med indtegninger på disse kort kan skære det ud i pap også for under entreprenører hvor og hvordan hvilke operative handlinger skal finde sted.

Afsnit 4. "Status" bør Forsvaret generelt overveje at sætte efter "Indledning" og før "Målsætning", idet det for en civilist virker mest logisk at beskrive status *før* målsætning for fremtiden. På de store kort, der viser (eller burde vise) afgrænsningen ofte i forhold til Natura 2000, kan man overveje ikke at fuldfarve Natura 2000 områderne, men nøjes med en 70-80 % gennemskinnelighed i den farve, der nu vælges til formålet (oftest grøn). Eventuelle øvrige militære arealer (med andre terminer for nye drifts- og plejeplaner) bør også tegnes ind på samme kort for sammenhængens skyld. Er tre kort pr. rapport for meget? Det gør det selvfølgelig meget konkret og nemt at finde, hvis man vil ud og kikke i området. Men når der samtidig for to af de tre arealer er endnu et helsides luftfoto over arealet, men konkrete udpegninger (og desværre igen fuldfed farvelægning uden gennemskinnelighed), så virker det lidt for dominerende og unødvendigt. Hertil kommer de tre løse kort til hver rapport! Formålet med alle disse kort og luftfotos bør overvejes i fremtiden. Hvem er de til? Er de til naturmennesket eller entreprenøren, der skal ud og lave indhegning eller rydde krat operationelt? Hvis løse kort fortsat skal indgå i rapporter bør Forsvaret overveje, om ikke afsnittenes overskrifter og kortenes titler kan bindes bedre sammen.

I forhold til kortlægningen af habitatnaturtyperne er det nok også værd at overveje fremover, hvorvidt det er nødvendigt med et temmelig stort diagram, der f.eks. viser at der findes under 1 hektar surt overdrev på Radioanlæg Rishøj. Allerede på helsideskortet på siden inden har vi fået en fin fornemmelse af arealernes beliggenhed. På de to arealer med habitatnaturtyper ville en kort artsliste med karakterarter eller indikatorarter være langt mere oplysende for den naturinteresserede læser. Her kunne Forsvaret læne sig op ad DCE's skemaer for naturtyperegistreringer. Det er også et godt spørgsmål, om det er vigtigt at kende udpegningsgrundlaget for det Natura 2000, som et givent område indgår i. Det er vel kun vigtigt, hvis drift og plejeplanen rummer en specifik indsats for en del af udpegningsgrundlaget, og selv da er det næppe nødvendigt med de ofte lange opremsninger af naturtyper etc. I anden sammenhæng må det prioriteres højt, at få formidlet de naturdata, der ligger bag Forsvarets drift- og plejeplaner via eksempelvis miljøportalen som offentligt samlingspunkt for data om biodiversitet. Kun på den måde vil det kunne indgå fremover i HNV kort (High Nature Value).

Afsnit 5 bærer den lidt kryptiske titel "Analyse" uden at afsnittet virker specielt analyserende. Der er mere tale om gentagelser af velkendte problemstillinger for al dansk natur krydret med et underafsnit om ny konkret indsats for det pågældende område. Hvis DN skulle tage afsnittets overskrift for pålydende, så ville foreningen her tro at man fandt den biologisk faglige forklaring på, hvorfor hvilke aktiviteter skulle målrettet hvor. Med andre ord: "Forsvarets egen analyse af arealets kvaliteter sammenholdt med det militære behov i området tilsiger, at der i 2015 sættes ind i område A med.. osv."

Afsnit 6. bærer ligeledes en lidt krypteret titel – "Modeller". Trods overskriften er vi meget nær kernen i det "operationelle" fra skemaerne i afsnit 3. Det er med andre ord en meget konkretiseret model, der er tale om i afsnittet, der alle sluttet med et udmærket skema over et helt års indsats fordelt på måneder. Underafsnittet "Publikumshensyn" kan overvejes at føres ind i et helt selvstændigt afsnit, hvis primære sigte vil være at oplyse de civile læsere om mulighederne for og begrænsningerne i færdsel til fods og/eller på cykel. Denne viden er ikke altid lige nem at tilegne sig i rapporter.

Afsnit 7. "Aktiviteter" rummer et skema, hvis "koder" kan være svære at bryde, idet der henvises til et af indstikskortene (aktivitetskortet). Men selv med denne viden kan det være svært at forstå hvad "id", "lokalitet" og "afd." skal oplyse om.

For de konkrete områder har DN følgende ord med på vejen:

Tankområde Understed Nord – ingen bemærkninger udover at dette område opfattes (og nok fortsat bør være) "lukket land" for offentligheden. Der kunne dog med fordel for naturen skelnes mellem slåning og slæt (hvor biomassen bjerges). Sidstnævnte indsats kan eventuelt erstattes af afbrænding (og så måske alligevel ikke i netop dette område!)

Radioanlæg Rishøj – på det operationelle område kan Forsvaret overveje, om ikke leslåning med frivillige i de fugtige lavninger kunne danne bro til civilister i området. Der er tale om små og afgrænsede områder, hvis beliggenhed vil tale til mange som "lidt eksotisk". Afbrænding kunne også overvejes, idet man har gode erfaringer med afbrænding af eksempelvis blåtop i samme slags områder på hederne. Sidst i afsnit 4.3.3 henvises til et afsnit som ikke findes (4.3.1.3), ligesom Forsvaret bør sikre sig, at man skelner mellem dårlig pleje af et overdrevslignende areal og overdrev med for meget kvælstofsdeposition. Her er det vigtigt at holde for øje, at slåning og grønthakkelse af vegetationen giver så godt som samme næringsrige græsdominerede vegetation som for meget kvælstof. I begge tilfælde vil høst af biomassen og/eller mosaikafbrænding ændre radikalt på denne lidt triste standard. Da der findes lyng i området vil det være en både naturtypisk og naturgavnligt drift.

Depot Jerup – måske det særligt af denne rapport springer i øjnene, at der er tale om stort set samme model til alle områderne – med lidt tilpasninger ind i mellem. Hvis det stod til DN kunne man have udvalgt og fokuseret en særlig indsats på noget af det, der er særligt ved Depot Jerup. Det kunne f.eks. være rødrygget tornskade, som er rødlistet og truet på sin udbredelse. Med en målrettet, særlig indsats (flere åbne områder, grupper af stikkende buske og mosaikafbrænding til at give rigt insektliv) ville netop dette "ikon" få det markant bedre, takket være Forsvaret. På grund af områdets paddebestande, bør det ligeledes overvejes om "one size fits all" jf. skemaet for aktiviteter i området over året. "Skovning, flisning og knusning" i marts og indtil midten af april er måske ikke lige hofretten for de selv samme padder, der har overvintret blandt træerødder og i kvasbunker.

Med stort ønske om fortsat at bidrage til forsvaret for dansk natur..

På vegne af Danmarks Naturfredningsforening

Jan Pedersen, naturmedarbejder
DN Sekretariatet

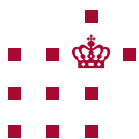
Eigil Torp Olesen, formand
DN Frederikshavn

Forsvar for naturen

Forsvarets skyde- og øvelsesterræner anvendes til militær uddannelse, men samtidig udgør arealerne nogle af de største og bedst bevarede naturområder i Danmark.

Sammenlagt forvalter Forsvaret 33.000 ha enestående natur, hvor den militære benyttelse går hånd i hånd med værdifulde danske naturtyper og arters beskyttelse. Mange militære arealer er i perioder åbne for publikum, så også offentligheden kan besøge og opleve de unikke naturarealer.

I samarbejde med Miljøministeriet har Forsvaret udviklet et særligt koncept for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for terrænerne. Igennem planerne sikrer Forsvaret en passende afvejning mellem militære uddannelsesmæssige behov, naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Information om Forsvarets naturforvaltning kan findes på www.forsvaret.dk.

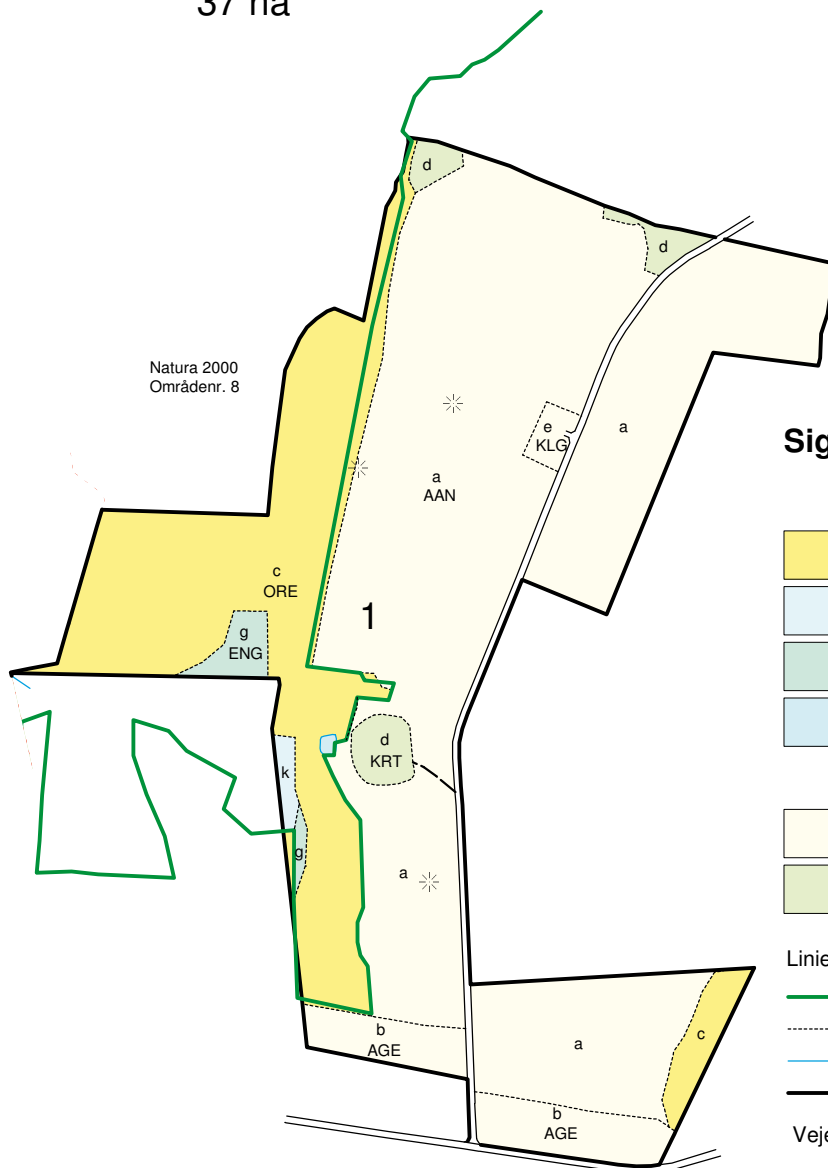

Kortbilag 1

Grundkort

Radioanlæg Rishøj

37 ha

Signatur

Lysåbne arealer:

	Overdrev	9 ha
	Mose	0,2 ha
	Eng	0,5 ha
	Sø	0,03 ha

Øvrige arealer:

	Øvrige ubevoksede arealer	26 ha
	Krat	1 ha

Linier:

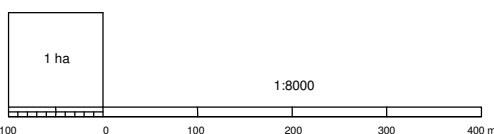
	Natura 2000 område
	Litra
	Søbred/vandløb
	Ydergrænse

Veje:

	Spor
	Vej

Signatur:

Fortidsminde

Grundkort udarbejdet 2012

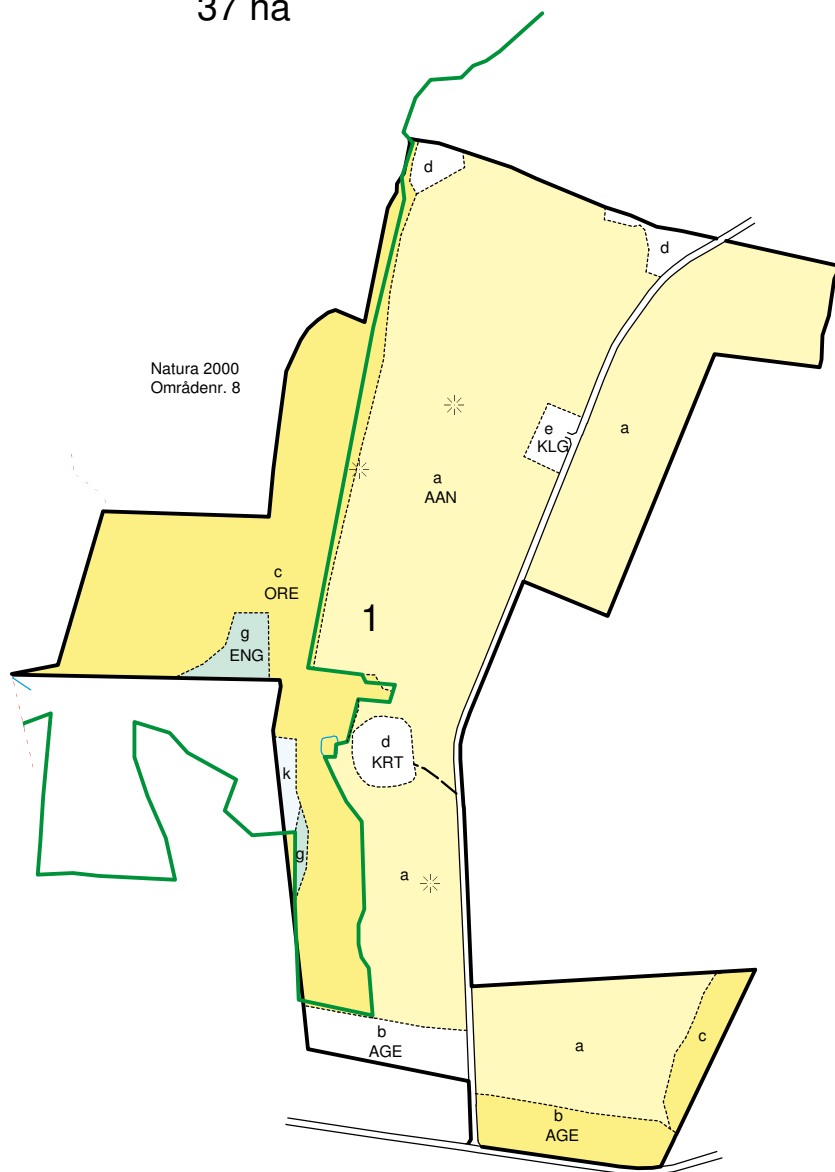

Kortbilag 3

Naturudviklingstypekort

Radioanlæg Rishøj

37 ha

Signatur

Eng	0,5 ha
Mose	0,2 ha
Overdrev	11 ha
Slette	24 ha

